

Krisis

Tijdschrift voor actuele filosofie

ROGIER VAN REEKUM

DE MATIGE MACHINE

Recensie van: Huub Dijstelbloem en Albert Meijer (red.) (2009) *De migratiemachine. De rol van technologie in het migratiebeleid*. Amsterdam: Van Genneep, 319 p.

Krisis, 2009, Issue 2

www.krisis.eu

De inleiding van *De migratiemachine* maakt duidelijk dat deze bundel twee doelen dient. Ten eerste stellen de samenstellers van de bundel zich ten doel inzicht te bieden in de verschillende manieren waarop technologie verweven is met het migratiebeleid. Technologie faciliteert het migratiebeleid niet alleen, maar transformeert het ook. Door de migratiemachine van verschillende kanten te belichten, is geprobeerd een zo breed mogelijk beeld te geven. Daarbij wordt een instrumenteel perspectief zo veel mogelijk vermeden. De auteurs willen juist aantonen dat het gebruik van technologie ook politieke dilemma's met zich meebrengt. Een volledige doorlichting van de machine, zo waarschuwt redacteur Huub Dijstelbloem, ligt buiten het bereik van een bundel. De wirwar van diensten, databases, beleidsnota's, vingerafdrukken, vluchtroutes, opvangcentra, rechtszaken, ministeries en migranten die tezamen de migratiemachine uitmaken, laat zich nog maar moeilijk overzien.

Ten tweede proberen de auteurs een publiek debat over de rol van technologie in het migratiebeleid te stimuleren. Technologie wordt – niet

in de laatste plaats door politici – maar al te vaak voorgesteld als een indrukwekkend doch neutraal middel om beleidsdoelen te bereiken. Maar, zo laat de bundel onomstotelijk zien, de migratietechnologie is verre van neutraal. Naast de beleidsdoelen moeten ook de instrumenten publiek gemaakt worden. Als voorbeeld van deze publieke verwaarlozing wijst Dijstelbloem in de inleiding op de aandacht die er in Frankrijk was voor het plan om bij bepaalde aanvragen voor gezinshereniging DNA-tests te gaan afnemen ter bevestiging van een familierelatie. Toen in 2000 een soortgelijke maatregel in Nederland werd getroffen, is daar nauwelijks over gediscussieerd.

We hebben dus te maken met een machine die grotendeels buiten het publieke blikveld blijft en juist daardoor als een politiek neutraal instrument wordt gezien. Zo nu en dan duiken stukjes van de migratiemachine wel op in het politieke debat – Verdonks inburgeringstoetsen bijvoorbeeld –, maar zulke debatten stellen de technologisering van het beleid als kwestie op zich niet ter discussie. De techniek zelf wordt vaak tot een kwestie van experts en commissies gemaakt. Onder druk van het parlementaire spel worden bepaalde elementen uit de machinerie geselecteerd voor discussie en andere achterwege gelaten. De wenselijkheid van beleidsdoelen, vaak gevat in bedrieglijk concrete termen, blijven in die debatten de boventoon voeren. Een goed voorbeeld is de publieke aandacht voor de taalbeheersing van aanstaande medelanders. Achter een publieke stellingname als 'immigranten moeten de taal beheersen' gaat een hele wereld schuil. Willemine Willems laat in haar bijdrage over het gebruik van spraaktechnologie in het inburgeringsbeleid zien hoe complex het vaststellen van taalbeheersing is. Wanneer de verschillende experts geen overeenstemming bereiken over de betrouwbaarheid en validiteit van de technologie, is dat voor de volksvertegenwoordigers allerm minst een reden om de technologisering van taaltoetsen te staken. Sterker nog, de complexiteit van de technische discussies lijkt het juist gemakkelijker te maken om welgevallige kennis naar voren te schuiven en andere stemmen te negeren.

Overtuigend laten de verschillende hoofdstukken in *De migratiemachine* zien dat die machine wel degelijk een politiek en publiek probleem vormt. Basale concepten van het democratische leven, zoals burgerschap, rechts-

gelijkheid, persoonlijke integriteit en verantwoordelijkheid, worden door de uitbouw van de migratiemachine vervormd. Een aantal vergroeiingen springt sterk in het oog.

Om te beginnen krijgt informatie die op technische manier verkregen, verspreid en gekoppeld is een hogere status. Informatie over wie, waar, wanneer en waarom door de raderen van de machine beweegt, speelt een dubbelrol. Alle informatie in de machine – de databestanden die gebruikt worden in de grensbewaking van de EU, de leeftijd van vluchtelingen, het taalvermogen van een migrant – draagt uiteindelijk bij aan het wel of niet toelaten van een migrant. In die zin functioneert de migratiemachine als een zeef, die het mogelijk moet maken de migratie te beheersen en toch optimaal moet kunnen profiteren van de invoer van mensen, goederen en ideeën. Maar informatie heeft een ambigue status in de migratiemachine. Ze is niet alleen informatie *over* de machine, aan de hand waarvan het functioneren van de machine geëvalueerd en verantwoord kan worden, maar ook een middel *in* de machine, aan de hand waarvan besluiten worden genomen en migratie beheersbaar gemaakt wordt. Het belang van beheersing gaat daarbij dikwijls boven dat van evaluatie. De digitalisering van informatie en de koppeling van omvangrijke databestanden is ingegeven door het idee dat alleen aan de hand van deze informatietechniek de complexiteit van de migratiestromen te bedwingen is. Dat mag zo zijn, maar waar grote hoeveelheden informatie wordt samengebracht, wordt het ook moeilijker om de kwaliteit van die informatie na te gaan. Vanuit het idee dat technologie het proces moet versnellen en versimpelen, zijn precieze evaluaties van die kwaliteit echter zand in de motor.

Verschillende auteurs in het boek – Broeders, Van der Ploeg en Sprekels, Van den Heuvel-Vroomans – laten zien dat het geïnstitutionaliseerde wantrouwen ten aanzien van migranten en pogingen om zo scherp en snel mogelijk gewenste en ongewenste vreemdelingen te onderscheiden, leiden tot een blikvernauwing. Zo kan bijvoorbeeld een vreemdeling aan de grens wel zeggen dat bepaalde informatie niet klopt, maar we hebben nu juist databestanden opgetuigd om dat te kunnen negeren. Langzaam maar zeker is het de vreemdeling die moet kunnen bewijzen of bepaalde informatie klopt of niet. Dat hij daarvoor in een zeer ongunstige positie zit, behoeft geen uitleg. Toch gaat het hier om zeer ingrijpende beslis-

singen in het leven van mensen. In toenemende mate geldt: de migrant is wat de technologie zegt dat hij is. Dit maakt wederom duidelijk waarom de migratiemachine publiek gemaakt moet worden. Om haar te evalueren is behoefte aan blikken van buitenaf.

Onderdeel van deze focus op ‘harde’, machinaal verkregen kennis is ook de manier waarop het lichaam van de migrant een geprivilegieerde bron van informatie is geworden. Het lichaam liegt niet, is niet bezig de grensbewaking te omzeilen, kent geen strategie en kan daarom fungeren als een solide basis op grond waarvan besluiten genomen kunnen worden. Doordat het lichaam op allerlei wijzen afgelezen kan worden zonder dat daarbij een mogelijk manipulerend persoon de lezing kan beïnvloeden, krijgen vooral biometrische lezingen een hogere informatiewaarde. Dat daarbij de migrant als organisme langzaam maar zeker belangrijker wordt dan de migrant als rechtspersoon – bijvoorbeeld doordat een familieband niet zozeer als juridisch, maar eerder als biologisch feit wordt opgevat – wordt niet tot onderwerp van publieke discussie gemaakt, terwijl het hier wel degelijk om een flinke herinterpretatie van politieke uitgangspunten gaat.

Een andere vergroeiing die om reflectie vraagt, is de manier waarop verantwoordelijkheidssferen met elkaar vermengd raken. Die vermenging is tweeledig. Ten eerste gaat het om een vermenging van beleidsvelden. Vooral migratie, integratie en veiligheid – Justitie, VROM en BZK – lopen steeds meer door elkaar. Een instrument dat in het kader van migratie wordt ontwikkeld en bestuurd, bijvoorbeeld een database met visagegegevens, krijgt elementen en toepassingen die met veiligheid te maken hebben. Ten tweede worden instrumenten op internationaal niveau met elkaar verbonden. Dat gebeurt uiteraard vooral in EU-verband. Zo worden aan de Nederlandse grens bijvoorbeeld ‘Italiaanse’ gegevens gebruikt. Nu kunnen we stellen dat samenwerking broodnodig is, zoals staatssecretaris Albayrak onlangs nog deed.¹ Maar juridische kaders en borging van verantwoordelijkheden houden geen tred met de uitbouw van functionaliteit. Verschillende auteurs wijzen op de *function creep* die gaande is. In langzame, maar zekere stapjes worden nieuwe functies aan instrumenten toegevoegd.

Hier komt natuurlijk ook de bekende privacydiscussie naar voren. Hoeveel mogen overheden van ons weten en met wie mogen ze die informatie delen? Meerdere auteurs wijzen erop dat deze kwestie juist een andere verdringt. Ze impliceert namelijk een uitruil tussen doelmatigheid en privacy, terwijl het ook nog zo kan zijn dat bepaalde doelen, bijvoorbeeld veiligheid, juist gediend zijn bij privacy en een beperkte verspreiding van informatie. We zouden eerst moeten bepalen welke veiligheden (die van de staat, die van de migrant, die van arbeid enz.) allemaal in het geding zijn om vervolgens de afbakening van informatieverzameling en -verspreiding te bepalen. Zolang veiligheid eenduidig en dus zeer vaag wordt gedefinieerd, zoiets als 'een situatie waarin er niets engs of vervelends gebeurt', is het antwoord natuurlijk onherroepelijk: hoe meer we weten hoe beter, want je weet maar nooit. Ook de doelmatigheid van de migratiemachine dient vanuit verschillende gezichtspunten beoordeeld te worden: de eenzijdige focus op staatsveiligheid maakt haar eerder lui dan trefzeker.

De auteurs van *De migratiemachine* laten zien dat de overheid zich gesteld ziet voor zeer ingewikkelde problemen: mensensmokkel, georganiseerde misdaad, onstuimige arbeidsmigratie. Het is niet verwonderlijk dat een overheid daarvoor zoekt naar middelen die de complexiteit van deze problemen enigszins aankunnen. Maar technologisering brengt ook nieuwe problemen met zich mee die onvoldoende erkend worden omdat er onvoldoende zicht is op de manier waarop techniek het beleid zelf verandert.

Als *De migratiemachine* bedoeld is als kritiek op die machine dan gaat het er primair om te wijzen op de beperkingen ervan. In plaats van de migratiebeheersing überhaupt te bekritisieren, alsof dat altijd onrechtvaardig zou zijn, wijzen de auteurs op een paradox: via de neutraal aandoende technologieën vinden allerlei transformaties plaats en gaat de machine zich dikwijls te buiten, maar dat wijst niet op een te sterk opgetuigde machinerie. Juist doordat de technologische uitbouw van de migratiebeheersing allerlei blinde vlekken heeft, rijst de vraag of het apparaat wel zo effectief en controlerend is. Zogenaamd kritische verhalen over een staat die haar grip op de samenleving eenduidig vergroot onder het mom van bescherming tegen terroristen en gelukszoekers,

slaan de plank op een cruciaal punt mis. We hebben eerder te maken met een klassiek principe in de ontwikkeling van beheersingsstructuren: een probleem behoeft beheersing, maar ook die beheersing moet beheerst worden. In dit geval maakt de gebrekkige controle op de vergroeiingen van de machine, die alleen vergroot kan worden door meerdere perspectieven toe te staan, de migratiemachine tot een matig apparaat. Het geïnstitutionaliseerde wantrouwen ten aanzien van migranten moet nu juist niet beantwoord worden met een ingestudeerd wantrouwen ten aanzien van de overheid. De auteurs proberen de overheid eerder te verleiden tot meer openheid en verantwoording door erop te wijzen dat alleen zo de werking van de machine te verbeteren is. Een eenduidige focus op efficiëntie en schaalvermogen heeft nu juist tot een matige machine geleid.

Deze pragmatische houding ten aanzien van maatschappelijke onrechtvaardigheden bepaalt de stijl van *De migratiemachine*. Geen schreeuwelijke pamfletten tegen *big brother*, maar gewogen en precieze beschrijvingen van de praktijk. Daarin schuilt misschien ook wel een moeilijkheid. 'Machine' duidt in het boek zowel op ongewenste dehumanisering van beleid en besluitvorming, als op gewenste effectiviteit en doelmatigheid. Deze tweeslachtigheid hoort bij complexe beleidsapparaten, maar is deze ook tot een publieke kwestie te maken? Zijn hier voorbeelden van op andere terreinen? In het onderwijs is een beweging ontstaan tegen grootschalige systeemlogica, Beter Onderwijs Nederland, maar deze beweging lijkt vooral een nostalgische rancune te mobiliseren: de leraar wordt op zijn nek gezeten door de systeemlogica van managers en bestuurders. De opstellers van *De migratiemachine* willen juist voorbij dit soort romantische tegenstellingen tussen goede mensen en slechte machines. Zij slagen daar een heel eind in. Maar ook hier dwingt het benodigde specialisme soms een disciplinaire blik af. De grootste verdienste van dit boek is dan ook de bundeling van de verschillende stukken rondom een gedeeld object waarover niemand het laatste woord kan hebben: de migratiemachine. Het schuiven tussen perspectieven maakt duidelijk waar de machine tekortschiet. Maar werkt die tactiek ook voor het publieke debat? In dat debat gaat het er juist om te komen tot een laatste woord. Academisch kunnen we pleiten voor een hybride object, dat zowel

Krisis

Tijdschrift voor actuele filosofie

politiek, technisch, juridisch, fysiek, ruimtelijk, digitaal als sociaal is, maar vloekt zo'n object niet met de regels van het publieke toneel?

Als poging om die regels te vernieuwen, zet *De migratiemachine* een eerste stap. Zij definieert een politiek-technische kwestie, de beheersbaarheid van de beheersing, waarvoor niet als vanzelf een technische oplossing is. Sterker nog, doordat techniek als neutraal middel wordt opgevat wordt de onbeheersbaarheid van de machine moeilijk observeerbaar. Dat biedt nieuwe inzichten voor mensen die direct betrokken zijn bij de verbouwing van de migratiemachine. Het blijft natuurlijk wel de vraag in hoeverre ook publieke figuren – politici, commentatoren, journalisten – verleid zullen worden tot een technologiekritiek die niet blijft steken in kleingeestig humanisme. Is er een prikkelend verhaal te maken dat niet verzandt in een strijd tussen een menselijke held en een technische draak? Dat verhaal zit nog niet in deze bundel en dat was de opzet ook niet, maar het vraagt wel om die vertaling. De redacteurs zullen hun handen al vol gehad hebben aan het bijeenbrengen van de aanwezige perspectieven in het boek, maar een volgende stap kan gezet worden door ook publieke verhalenvertellers te betrekken. We moeten niet alleen verschillende academische perspectieven ontwikkelen, maar zouden ook spelers uit het publieke leven om hun perspectief moeten vragen. Dat zijn toch demagogen met Jip-en-Janneketaal die ingewikkelde kwesties plat slaan? Ja, meestal wel. Maar vaak kunnen zij ook goed beoordelen hoe een bepaalde kritiek zal vallen. Zij komen als het goed is met overwegingen die onderzoekers, hoe publiek betrokken ook, wellicht minder snel zouden bedenken. Misschien hadden de redacteurs dit allang bedacht en was er in onze polder gewoon niemand te vinden die er tijd en energie in wilde steken. Laten we hopen van niet, want dan zullen we nieuwe verhalenvertellers van over de grens moeten gaan halen. Als die maar een visum krijgen!

Rogier van Reekum is socioloog (UvA) en filosoof (UvA). Hij promoveert aan de ASSR binnen het project 'Citizenship, National Canons, and the Issue of Cultural Diversity'. Sinds april 2008 is hij redactielid van *Krisis*.

Rogier van Reekum – De matige machine

© De Creative Commons Licentie is van toepassing op dit artikel (Naamsvermelding-Niet-commercieel 3.0). Zie <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/nl> voor meer informatie.

¹ Nebahat Albayrak en Carmelo Mifsud Bonnici (2009) 'Werk samen bij immigratie'. In: *De Volkskrant*, 16 juli.